

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΣΤΙΑ
ΑΘΗΝΑ 2008

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Κάποτε μ' άρεσει — άν και βέβαια ξέρω ότι οι σχηματοποιήσεις, έστω κι' άν είναι παραστατικώτατες, πάντα, καθώς περιορίζουν, προδίνουν — νά αποκρυσταλλώνω στή φαντασία μου τούς ποιητές σέ κείνη που θεωρώ την πιο χαρακτηριστική τους λειτουργία. Τόν Σολωμό τόν βλέπω έκστατικό, ή σκυμένο μέ πείσμα στό χαρτί, ν' αναζητά μέ άγωνία την όλοένα τελειότερη έκφραση, τό ασύλληπτο θαύμα· ό Χατζόπουλος περιπλανιέται μέσα σέ μία όμιχλη που διατηρεί άνεπαίσθητες άνταύγειες άπό τό φώς του ήλιου και τών άστεριών, που δονίζεται άπό τούς μισοσβυσμένους ήχους μιάς άπόκοσμης μουσικής και παρακολουθεί καράβια μέ άπλωμένα πανιά νά εξαφανίζονται στόν όρίζοντα, την άνοιξη νά μαραίνεται, και καλεϊ κοντά του μία χαμένη άδερφή· ό Γρυπάρης άπορροφάται άπό τις κλασικές τραγικές μορφές που θέλει και κατορθώνει νά διατηρήσει άμεσα στή ζωή και έγκαταλείπει τά άτελιέ τών μεσαιωνικών χρυσοχών και τό σκάλισμα έκλεπτυσμένων άριστοκρατικών δεσιμάτων γύρω άπό πολύτιμους λίθους· ό Μαλακάσης έρευνά τή ζωή της τέχνης στις παιδιάστικές μεσολογγίτικες άναμνήσεις του και στις κοπέλλες που άλλοτε τόν συγκίνησαν και που δέ γνώρισαν τή χαρά· ό Πορφύρας σ' ένα καφεενάκι στόν Πειραιά κυτάζει και τραγουδεί τή θάλασσα, τά πλοία, πάνω στους λόφους τά έρημοκλήσια, και μέσα στις αύλες μέ τούς βασιλικούς τις κοπέλλες που μαραίνονται· ό Καβάφης μέσα στην κίνηση τών δρόμων και τών μαγαζιών μιάς κακοφημισμένης άλεξανδρινής συνοικίας προσδίνει την αίγλη του ιστορικού παρελθόντος στους ώραίους έφηβους που συναντά και προσδοκά κάθε στιγμή τούς βαρβάρους έγκαρτερικά, χωρίς παράπονο, γιατί ξέρει ότι τό τέλος, ό σκοπός του ταξιδιού, δέν έχουν καμιά σημασία, ότι όλος ό πλούτος και ή ήδονή άντλούνται καθώς πορεύεται κανένας προς την 'Ιθάκη· ό

Καρυωτάκης πνίγει σ' ένα σπαραχτικό γέλιο τόν άπέραντο λυγμό που αναθλύζει άπό μέσα του και σχεδιάζει για καιρό, επίμονα, ύπομονητικά, τή λύση που θα τόν άπολυτρώσει άπό τό έσωτερικό του δράμα και θα δικαιώσει όλο του τό έργο. Τόν Παλαμά τόν δραματίζομαι πάντα περιτριγυρισμένο άπό βιβλία γραμμένα σέ διάφορες γλώσσες, μέ άναρίθμητα σχήματα και ποικίλο περιεχόμενο, νά σκύθει πάνω σ' αυτά, νά τά ξεφυλλίζει, νά τά μελετά, νά τά διαθάζει, νά πλουτίζει άδιάκοπα τις γνώσεις του, και ύστερα νά γράφει μέσα σέ μία άτμόσφαιρα που δέν τή δρόσιζε, δέν την αναζωογονούσε ποτέ ό άέρας της θάλασσας και του βουνού. Όραματίζομαι πάντα τό φώς μιάς μικρής λάμπας στην όδόν 'Ασκληπιού ν' άπλώνεται στό γύρω σκοτάδι. Σέ μία έποχή όπου ή λογοτεχνική άσχολία είχε έναν καθαρό έρασιτεχνικό χαρακτήρα, ό Παλαμάς συνειδητοποίησε άπό τούς πρώτους, και σοβαρώτερα άπ' όποιον άλλο, ότι ή Τέχνη αξιώνει άποκλειστικήν άφοσίωση σ' αυτήν, ότι έκπηγάει βέβαια κι' άπό την έμπνευση και τή διάθεση, άλλ' ότι είναι προπάντων καρπός επίμονης και συστηματικής εργασίας, πολλού μόχθου. Άφιέρωσε όλη του τή ζωή μόνο στα Γράμματα· δέν έπεδίωξε ποτέ καμιά άλλαγή, καμιά φυγή άπό τόν αυστηρό κανόνα που ή έσωτερική του έπιταγή είχε όρίσει στόν έαυτό του, δέν ήρθε ποτέ σέ κατευθείαν έπαφή μέ τά μικρά και μεγάλα γεγονότα, μέ τά πράγματα, μέ τά ζητήματα, μέ τά προβλήματα, που τά αντιμετώπισε πάντα μόνο μέσ' άπό τό πρίσμα τών βιβλίων· ή έσωτερική του έπιταγή άρνήθηκε στόν έαυτό του κάθε άμεση μέθη άπό τά άρώματα, τούς χυμούς, τις άπολαύσεις της ζωής. Κλείστηκε μέσα στις πνευματικές σφαίρες και περιορίστηκε σ' αυτές· άπ' αυτές και μόνο ζήτησε και άντλησε όλες τις χαρές του. Έθεσε στόν έαυτό του ένα μοναδικό σκοπό και τόν ύπηρετήσε άπόλυτα·

νά καλλιεργήσει τὸν ἑαυτό του ὄχι ἐγωϊστικά γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀναπτύξη καὶ τοὺς ἄλλους, διαδίδοντας τ' ἀποχτήματά του, νά πλάσῃ μέσ' ὅλες του τίς γνώσεις καὶ νά προσφέρει τὴ μορφή τῆς Ἑλλάδας ὅπως ἐξελίχθηκε ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἴσαμε σήμερα. Ἀπ' ὄλο του τὸ ἔργο, τὸ πολὺ διάχυτο, τὸ πολὺ ἀσυγκέντρωτο, τὸ πολὺ σπασμωδικό, ἀναπηδᾷ ἐνιαίος ὁ πόθος του ν' ἀναστήσει μὲ τὴ σοφία του ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα μέσ' ἀπ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς, μέσ' ἀπ' ὅλες τίς ἱστορικές στιγμές καὶ ἐποχές τῆς, μέσ' ἀπ' ὅλους τοὺς ξεχωριστοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔργα πού τὴν ἀντιπροσώπευσαν, μέσ' ἀπὸ τὴ φύση τῆς, μέσ' ἀπὸ τὴν ἐπαφή τῆς μὲ τὸ ξένο πνεῦμα. Βέβαια, ἡ ἀπόρριψη κάθε κάθε διασκέδασης, κάθε τέρψης, κάθε μὴ ἐγκεφαλικῆς ἀπόλαυσης, προσδίνει στὴν παραγωγή του μιὰν ἀρκετὰ αἰσθητὴ στεγνότητα, — οὔτε ἡ εἰκόνα τῆς Ἑλλάδας ὀλοκληρώθηκε σὲ μιὰ σύνθεση, προβάλλει κομματιασμένη μέσ' ἀπὸ διάφορους ἄλλοτε λαμπροὺς κι' ἄλλοτε ἀσήμαντους ξεροὺς πίνακες, — ἀλλὰ ὅσο κι' ἂν δὲν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ θυσία, γιατί κανένας ἀνθρώπος δὲν ἀκολουθεῖ ποτέ ἄλλο δρόμο ἀπὸ κείνον πού τοῦ ἐπιβάλλει τὸ βαθύτερό του εἶναι, τοποθετεῖ τὴ μορφή τοῦ Παλαμά πάνω σ' ἕνα ψηλό, πολὺ ἰδιότυπο βᾶθρο. Ὁ Παλαμάς θὰ ἐπιβάλλεται πάντα σάν ἕνα ὑπόδειγμα εὐσυνειδησίας, ἐργατικότητας καὶ ἐργασίας, ὀλοκληρωτικῆς προσφορᾶς στὸ πνευματικὸ λειτούργημα. Γιὰ χρόνια ὀλόκληρα δὲν μποροῦσε ν' ἀναφανεῖ στὴν Ἑλλάδα ἕνα ὀποιοδήποτε ζήτημα ἢ πρόβλημα σχετικὸ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ, χωρὶς νά ἐκφραστεῖ καὶ ν' ἀκουστεῖ μὲ σεβασμὸ ἢ ἐγκυρὴ γνώμη τοῦ Παλαμά. Ἡ γνώμη αὐτὴ σπάνια ἔδινε μιὰ θετικὴ ἀπάντηση. Ὁ Παλαμάς δὲν ἦταν ὁ ἀνθρώπος τοῦ μεγάλου ναὶ ἢ τοῦ μεγάλου ὄχι· ἦταν ὁ ἀνθρώπος πού βλέπει πρῶτα, πού ξέρει ὅτι γύρω ἀπὸ κάθε πρόβλημα μποροῦν δικαιολογημένα νά ὑποστηριχτοῦν διάφορες ἀπόψεις, πάντα ὁμῶς ἀνοίγε ὀρίζοντες καὶ προοπτικές, κεντοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ χρόνια ὀλόκληρα τὸ φῶς τῆς μικρῆς λάμπας στὴν ὁδὸν Ἀσκληπιοῦ ἀνάδινε μιὰ ζωηρότατη λάμψη, καθοδηγοῦσε. . .

Κοντὰ στὸν Πνευματικὸ Ἀνθρώπο στέκει ἴδια ἐπιβλητικὸς ὁ Ἀγωνιστὴς στὴ γλωσσικὴ διαμάχη. Τὴν ἐποχὴ πού τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἦταν ζωτικὸ, πού ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς ἐξαρτιόταν ὅλη ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας, γιατί ἂν δὲν ἀποτινάζονταν τὰ δεσμά, γιατί ἂν δὲν ἀπο-

λυτρωνόταν ἡ ἐκφραση, ἡ διάνοηση, μοιραῖα, καθὼς δὲν θὰ εἶχε τὴν ἐλευθερίαν νά διατυπωθεῖ, θὰ ἀσφυκτιοῦσε καὶ θὰ πνιγότανε. — Ἴσως βέβαια στὸ τέλος θὰ ἐπικρατοῦσε, μὰ ἡ Ἀνοιξη θὰ εἶχε πολὺ ἀργοπορήσει, — ὁ Παλαμάς κατάλαβε ἀμέσως πόσο ἡ ὥρα ἦταν κρίσιμη, καὶ, ἂν καὶ ἡ φύση του ἦταν πολὺ περισσότερο στοχαστικὴ καὶ δισταχτικὴ παρά ἐνεργητικὴ καὶ ἡρωϊκὴ, ὑπερνίκησε τὸν ἑαυτό του καὶ δὲ δίστασε ν' ἀνέθει στίς ἐπάξεις. Τὴ δημοτικὴ δὲν τὴν ὑπηρετήσε μόνο μὲ ὄλο του τὸ ἔργο, πού πλουτίζει σημαντικώτατα τὸ λεχτικὸ κι' ἐκφραστικὸ τῆς θησαυρὸ, δὲν τὴν τραγούδησε μόνο σὲ ἀφθονα τραγούδια του, δὲν τὴν ὕμνησε μόνο σὲ ἀπειρα ἄρθρα του, ὅπου κηρύχνει πάντα τὸν ἑαυτό του φανατικὸ κι' ἄσπονδο ἐχθρὸ τοῦ σχολαστικισμοῦ. Ἀλλὰ καί, ὅταν χρειάστηκε, ἔδωσε καὶ μάχη καὶ θυσιάστηκε γι' αὐτὴν. Στὰ Ὁρεσטיακὰ διαλάλησε σθεναρὰ καὶ τολμηρὰ τὸ πιστεῦω του, κι' ἅμα ἡ διπλὴ Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἐψήφισε τὸ γλωσσικὸ ἄρθρο στὸ Σύνταγμα, πού κηλιδώνει ἀνεξάλειπτα τὴν κατὰ τὰ ἄλλα φωτεινὴ καὶ προσδευτικὴ τῆς δράση, ἂν καὶ ἦταν ὑπάλληλος καὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὸ μισθὸ του γιὰ νά ζήσει, ἂν καὶ ἤξερε ὅτι θὰ τιμωρηθεῖ, ἐνῶ ἄλλοι πιὸ ἀνεξάρτητοι ἀδρανοῦσαν καὶ ἀδιαφοροῦσαν, διαμαρτηρήθηκε χωρὶς ἐνδοιασμὸ μὲ ὅλες του τίς δυνάμεις: «Ὁ μαλλιαρισμός, — μὲ τ' ὄνομα τοῦτο βᾶφτισε, θὰ πεῖ μιὰ μέρα ἡ ἱστορία, ἕνας πρόστιχος καιρὸς ἀντιπονητικώτατος κάθε τ' ἡμερῶν, θὰ εἶχε ἢ ἤθελε νά κάνει φτερά, — ὁ μαλλιαρισμός, τὸ εἶπα καὶ τὸ ξαναλέω, εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ μου. Εἶναι στιγμὲς πού κάθε ἀνθρώπος πρέπει νά δίνει τὸ παρόν, καὶ νά στέκεται στρατιώτης».

Ὁ Πνευματικὸς Ἀνθρώπος κι' ὁ Ἀγωνιστὴς Δημοτικιστὴς προπορεύονται, ὁ Ποιητὴς, ὁ Δημιουργὸς ἀκολουθεῖ. Ὁ Ποιητὴς Παλαμάς ὑπῆρξε πολὺ ἄνισος. Κάποτε ἦταν ἐμπνευσμένος, ἀκόμα καὶ μεγαλοφάνταστος καὶ ὀραματιστὴς, ἄλλοτε, συχνά, ὁ χαρακτηριστικὸς ἐγκεφαλισμὸς του, πού τὸν ἐμπόδισε καὶ νά διαπλάσσει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ὀποιαδήποτε σταθερὴ καὶ μόνιμη πίστη, γιατί τοῦ ἀποκάλυπτε ὅτι τὸ κάθε τί μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπὸ διάφορες καὶ ποικίλες πλευρές, πού τὸν ὠθοῦσε νά μὴν ἀφίσει οὔτε μιὰ λεπτομέρεια τῆς πορείας του ἀτραγούδιστη, κυριαρχοῦσε δεσποτικὰ καὶ ἔκοθε τὰ φτερά στὴ λυρικὴ ἔκφραση.

Ἡ Τρισεύγενη, τὸ μόνο θεατρικὸ του ἔργο, γεννήθηκε σὲ μιὰν ἀπὸ τίς πιὸ εὐτυχησμένες, τίς πιὸ ἐμπνευσμένες, τίς πιὸ πλου-

σιες ὥρες του, σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἐξαιρετικὲς ὥρες ὅπου ἡ φωνὴ τοῦ Ποιητῆ ὑπερίσχυε. Ἡ Τρισεύγενη εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματά του. Εἶναι ὀλόκληρη ἓνα δομισμένο, ἓνα λυρικότατο, ἓνα ἐξαισιό ποιήμα, ἓνας μεγαλόφτερος ὕμνος στὴν Ὁμορφιά. Βέβαια, ἂν θελήσει κανένας νὰ τὴν κρίνει καθαρὰ σὰ δράμα, μὲ τοὺς αὐστηροὺς θεατρικοὺς κανόνες, θὰ τῆς ἀνακαλύψει πολλὰ ἐλαττώματα, ἀπειρες σημαντικὲς ἐλλείψεις. Ὁ Παλαμᾶς δὲν ἦταν κύριος τοῦ σκηνικοῦ ὄργάνου, πού τὸ χρησιμοποίησε μόνο μιὰ φορά. Ἡ δράση εἶναι πολὺ χαλαρὴ, ἡ πλοκὴ καθόλου σφιχτοδεμένη, γίνεται ἀδιάκοπα κατάχρηση τοῦ ἀφηγηματικοῦ στοιχείου, τὰ πρόσωπα διηγοῦνται καὶ τὰ ἐπεισόδια πού θὰ ἔπρεπε νὰ ξετυλιχθοῦν στὴ σκηνὴ καὶ τὰ ἐπεισόδια πού ξετυλίχθηκαν στὴν προηγούμενη πράξη στὴ σκηνὴ καὶ πού ἔτσι τὰ παρακολουθεῖ ὁ θεατὴς δυὸ φορές, — κάθε τόσο εἰσχωροῦν ἀτέλειωτα μάκρη, περιττὲς καὶ κουραστικὲς ἐπαναλήψεις, ἡ φαντασία στὴν ἐξεύρεση τῶν γεγονότων πού θὰ προκαλέσουν τὴ σύγκρουση καὶ θὰ ἀναπτύξουν τὴν ὑπόθεση καὶ τὸ ἔργο φανερώνεται πολὺ ἰσχνή, οἱ χαρακτήρες διαγράφονται χωρὶς πλαστικότητα. Ὅλα τὰ πρόσωπα εἶναι ἐντελῶς σχηματοποιημένα καὶ μονοκόμματα· μόνο ψυχολογεῖται κάπως ἡ ἡρωίδα, ἡ Τρισεύγενη, πού φωτίζεται ὑπέρμετρα, ἀποκλειστικά καὶ μονόπλευρα, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία πλέκεται, ἀρκετὰ μονότονα κι' ἀπλοϊκά, ὅλο τὸ ἔργο· ἀλλὰ κι' αὐτῆς τὸ τέλος, ἡ αὐτοκτονία, εἶναι ψυχολογικὰ ἀδικοιολόγητο. Ἡ Τρισεύγενη δείχνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἴσα μὲ τὴν τελευταία πράξη περήφανη, ἀλύγιστη, δυνατὴ· εἶναι ἡ γυναίκα πού θέλει, καὶ ξέρει νὰ πραγματοποιεῖ κείνο πού θέλει, πού δὲν ὑπακούει σὲ ἄλλο νόμο ἀπὸ τὴ θέλησή της, πού ξέρει νὰ νικᾷ μπροστὰ της ὅλοι ὑποκύπτουν. Κ' ἔξαφνα, στὸ τέλος, μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα, χωρὶς νὰ παρακολουθήσουμε καμιά ἐσωτερικὴ της πάλη, ὅτι ἡ γυναίκα αὐτὴ αὐτοκτόνησε γιατί ὁ ἄντρας της, πού τὴν ἀγαπᾷ παράφορα καὶ πού ἀσφαλῶς δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ καταχτηθεῖ καὶ πάλι, σὲ μιὰ ξξαψη θυμοῦ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ κοντά της, δὲν τῆς συγχώρησε ἀμέσως ὅτι στὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του χόρευε στὸ πανηγύρι μ' ἓναν ἄλλον ἄντρα, μ' ἓναν ἐχθρό του. Μιὰ στιγμή, στὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑπόθεσης ὁ Παλαμᾶς ἀγγίξε τὸ θέμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορούσε νὰ εἶχε ἐκπηγάσει ἡ ψυχολογημένη δραματικὴ σύγκρουση· ἡ Τρισεύγενη ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἄντρα της νὰ τὴν πάρει μαζί του στὸ καράβι του, στὰ ταξίδια του· μόνον ἡ ἀτιμωμένη

τοῦ πέλαγου τῆς ταιριάζει. Ἐκεῖνος ὅμως ἀρνιέται· τὴ θέλει γυναίκα τοῦ σπιτιοῦ. Μὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ, πού προβάλλει ἓνα ἐξοχο δραματικὸ μοτίβο, ἀφέθηκε ἀνεκμετάλλευτη· τὸ δράμα δένεται γύρω ἀπὸ τὸ περίπου ἀσήμαντο ἐπεισόδιο τοῦ χοροῦ. Τί σημαίνουν ὅμως ὅλα αὐτὰ τὰ σφάλματα; Τὰ ἐξουδετερώνει ὅλα ὁ ἔντονος παλμὸς πού εἶναι διάχυτος σὲ ὅλο τὸ ἔργο, ἡ λυρικὴ ἀνάταση, ἡ πνοὴ τῆς ποίησης. Ἡ Τρισεύγενη ἀποκαλύπτει ὅτι ὅταν ὑπάρχει ἔμπνευση πού ἀποκρυσταλλώνεται αἰσθητικά, ὅταν ἀναπηδᾷ ἡ ἀγνὴ καὶ πηγαιαί ποίηση, οἱ τεχνικὲς ἐλλείψεις περνοῦν περίπου ἀπαρατήρητες, γίνονται σχεδὸν μηδαμινές.

Ἡ Τρισεύγενη ἀναδίνει μιὰ διεισδυτικὴ, μιὰ συναρπαστικὴ μαγεία, πού ἐπιβάλλεται ἀκόμα καὶ στοὺς ἀμύητους. Ἐχει τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν μεγάλων ἔργων πού καταχτοῦν κι' αὐτοὺς τοὺς ἀνίδεους. Θυμᾶμαι ὅταν παραστάθηκε στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο· τὸ πυκνὸ κοινὸ πού τὸ εἶχε γεμίσει δὲν ἦταν βέβαια ὅλο, ἀλλ' οὔτε καὶ στὴν πλειοψηφία του, προετοιμασμένο ν' ἀδιαφορήσει γιὰ τὴ δράση καὶ τὴν πλοκὴ, νὰ γοητευθεῖ μόνο ἀπὸ τὸ Λόγο. Ὡστόσο, κανένας δὲ δυσανασχέτησε γιατί ὁ μῦθος ἦταν ἀπίθανος, χωρὶς λογικὸ εἰρμό, ὅλοι μέθησαν, συνεπάρθησαν ἀπὸ τὴν ἔλαρη, ἀπὸ τὴν ἐκστατικὴ διάθεση τοῦ ἔργου, ὅλοι διαιστανθήκαν, ἀκόμα κι' ἂν δὲν κατανόησαν, ὅτι σκοπὸς τῆς Τρισεύγενης δὲν εἶναι νὰ ξετυλίξει μιὰ ὑπόθεση, ἀλλὰ νὰ δώσει ἀφορμὴ στὸν ποιητὴ νὰ ἐκφράσει μέσ' ἀπὸ «χίλια στόματα», μέσ' ἀπὸ τὸ στόμα ὅλων τῶν προσώπων του, τὴ λατρεία του γιὰ τὴν Ὁμορφιά, νὰ συνθέσει μιὰ ὑπέροχη λυρικὴ συμφωνία. Ἡ Τρισεύγενη εἶναι ἓνα σύμβολο, εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς Ὁμορφιάς, ὅλο τὸ ἔργο εἶναι ἓνα ποιήμα, ὅπου πλέκονται ἀναγκαστικά καὶ μερικὰ ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀποχτοῦν κανένα βάρος, ὅπου ἀναπτύσσεται καὶ κυριαρχεῖ ἀπόλυτα ἡ μεγαλόφτερη κεντρικὴ ἰδέα πὼς οἱ ἄνθρωποι, ἅμα πλησιάσουν τὴν Ὁμορφιά, ἐξυψώνονται. Κάθε φορά πού θὰ ἐμφανιστεῖ ἡ Τρισεύγενη, ὅλα τὰ πρόσωπα, πού σχηματίζουν ἓνα χορὸ, ξεπερνοῦν τὸν ἑαυτό τους, λησμονοῦν ὅλες τὶς μικρὲς καθημερινὲς τους ἔγνιες, τὶς μιζέριες καὶ τὰ πάθη τους, τὴν προσκυνοῦν, αἰσθάνονται τὴν αἴγλη της νὰ διοχετεύεται μέσα τους, αἰσθάνονται κοντά της· μόλις ἀπομακρυνθεῖ, ἐπιστρέφουν στὸ στενὸ ἑαυτό τους, ξεχνοῦν ἀκόμα καὶ τὴ χαρὰ πού τοὺς ἔδωσε, τὴν κακογλωσσέουσαν, ἀναβλύζουσαν πάλι κι' ἀπλώνονται μέσα τους οἱ κακίες, οἱ φθόνοι, τὰ

δηλητηριασμένα ἔνστιχτα τῆς καταστροφῆς. Μόνον ὁ Νίκαιος, ὁ τραγουδιστής, ὁ ποιητής, καὶ ἡ Ποθούλα, ἡ ὄνειροπαρμένη κοπέλλα, παραμένουν πάντα ἀγνοὶ καὶ ἀναφτερωμένοι, ἀγαποῦν καὶ θαυμάζουν χωρὶς καμιά παρέκλιση.

Ὁ Παλαμᾶς τραγούδησε τὸ τραγούδι τῆς Τρισεύγενης, τὸ τραγούδι τῆς Ὁμορφιάς, με ἐξαισίες νότες. Τὸ ὄφρα του στὸν πεζὸ του λόγο εἶναι πολὺ χαλαρὸ, στερεῖται αἰσθητὰ ἀπὸ δυναμικότητα. Ὅταν ὁμως ἔγραφε τὴν Τρισεύγενη, ἦταν, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ἐμποτισμένος ἀπὸ τὸ μαγικὸ φίλτρο τῆς ποιήσεως, ποὺ τὸ διοχέτευσε σὲ κάθε φράση. Ἡ κάθε φράση προβάλλει σμιλεμένη, πλαστική, καὶ μαζί μουσικώτατη. Ὁ Παλαμᾶς ἀκολουθεῖ πιστὰ τοὺς κανόνες τῆς πρώτης, ὀρθόδοξης δημοτικῆς, μὰ τοὺς χρησιμοποιεῖ με τόσο τέχνη, με τόσο καλαισθησία, τοὺς ἐξουσιάζει τόσο, τόσο δὲν ἀφίνει νὰ φανεῖ ὅτι ὑποδουλώνεται σ' αὐτούς, ὥστε ἡ γλῶσσα του δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ πρωτόγονο, τὸ ἀπλοϊκὸ, τὸ τραχύ, τὸ ἐνοχλητικὸ, συντείνει κι' αὐτὴ σημαντικὰ με τὴν ἠχητικότητά της, με τὴν ἐξοχὴ μελωδικότητα κι' ἀρμονία της, ὥστε νὰ διοχετευθεῖ ἡ αἰσθητικὴ χαρά, ἡ ἐντονη λυρικὴ ἀνάταση, ποὺ ἀναδύονται ἀπ' ὄλο τὸ δραματικὸ ποίημα.

Ἡ Τρισεύγενη, παρ' ὅλες τὶς τεχνικὲς τῆς ἐλλείψεις, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα, τὰ πιὸ ἀκριθὰ κοσμήματα τῆς νεοελληνικῆς θεατρικῆς παραγωγῆς. Πιστοποιεῖ μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ, μαζί με ἄλλα σχετικὰ λίγα, δυστυχῶς, ποιήματα, αὐτὸ ποὺ συχνὰ λησμονοῦμε ἅμα διαβάζουμε τὸν ὄγκο τῶν ρασιοναλιστικῶν του στίχων, ὅτι ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ πολυπλευρες προσωπικότητες τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ὅτι δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ Σοφός, ὁ Δάσκαλος, ὁ Διοχτετευτὴς ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων, ἓνα Ὑπόδειγμα ὀλοκληρωτικῆς ἀφοσίωσης στὸν προορισμὸ ποὺ ἐνωθε μέσα του, ἀλλ' ὅτι εἶχε καὶ πνοή, ὅτι τὸ μήνυμά του εἶναι καὶ λυρικὸ... Γιὰ καιρὸ τὸ τιτάνειο ἔμμετρο ἔργο του παραπλάνησε· θεωρήθηκε ὅτι ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ Ποιητής· σήμερα δὲν τὸ πιστεύουμε πιά. Ὁ ἀναγνωρίζουμε ὁμως πάντα ὅτι ὑπῆρξε ἓνας ποιητὴς πολὺ ξεχωριστός, ποὺ ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ περιορίστηκαν νὰ παίξουν κύρια ἓνα ὄργανο, φιλοδόξησε κ' ἐπιχείρησε νὰ εἶναι μαζί διευθυντὴς ὀρχήστρας κ' ἐκτελεστὴς ὄλων τῶν ὀργάνων· συχνὰ τοῦ ἐξέφυγαν παράχορδες νότες· κάποτε ὁμως σκορποῦσε ἀπὸ μέσα του μιὰ μαγευτικὴ, μιὰ πλούσια, μιὰ ἐξαισία μουσική...

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

